

نقد کتاب عکس

تجزیه و تحلیل و نقد عکس

استاد محترم: جناب آقای دکتر مترجم زاده خدادای

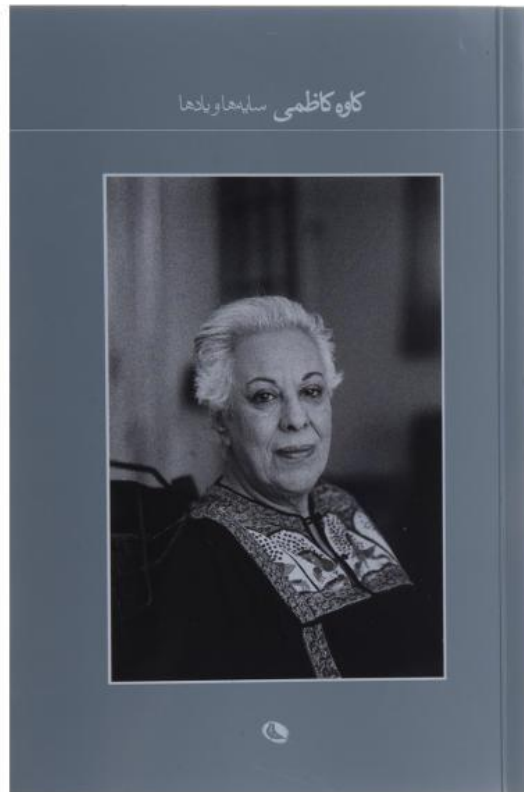
دانشجو: فاطمه زهرا امیرابراهیمی خوشمهر

شماره دانشجویی: ۹۹۱۲۳۳۵۱۰۲

کتاب عکس سایه‌ها و یادها

(portraits)

کاوه کاظمی

کتاب عکس سایه‌ها و یادها از کاوه کاظمی که توسط نشر نظر در سال ۱۳۹۷ در قطع پالتویی ابعاد ۱۹*۱۲,۵ به چاپ رسیده است و همانطور که در پشت جلد ترجمه انگلیسی عنوان به پرتوها تغییر پیدا کرده، کتاب شامل ۶۰ پرتو سیاه و سفید از هنرمندان، نویسندگان و پژوهشگران ایرانی است که کاظمی آن را در اواخر دهه شصت بعد از قطعنامه جنگ ایران و عراق را شروع کرده است. کاظمی که در کارنامه خود عکاسی از دوران انقلاب ایران و جنگ ایران و عراق را دارد، در همین راستا در سال ۱۳۹۶ کتابی تحت عنوان "انقلابیون" منتشر کرده که گزیده آثارش از این دو دوره بحرانی ایران را در آن گردآوری کرده است. کتاب عکس سایه‌ها و یادها در واقع به شیوه‌ای جدید در رویکردهای سابق کتابهای عکس، برای اولین بار در نشر نظر در مجموعه‌ای تحت عنوان ۶۰ که شامل ۶ کتاب عکس از عکاسان مستندنگار معاصر ایران می‌باشد، به چاپ رسیده است. می‌توان گفت که تا پیش از این عموماً کتابهای عکس در قطع‌های بزرگتری به چاپ می‌رسید، اما به لحاظ چاپ، کاغذ، صفحه آرایی و صحافی، کتاب از کیفیت مطلوبی برخوردار است.

کتاب عکس حاضر با یادداشتی از خود عکاس با عنوان "فضایی برای تنفس" آغاز می‌شود و او از انگیزه شخصی خود و ذکر چند خاطره از عکاسی این مجموعه هدفش را جستجوی فضایی برای تنفس بعد از یک دوره دشوار کاری شرح می‌دهد. در ادامه ژوئل باستنر منتقد ادبی، نیز یادداشتی در جهت تحسین عکاس برای معرفی هنرمندان ایرانی به مخاطب غربی نوشته است.

عکسهایی که در این کتاب گرد هم آمده، مجموعه‌ای از پرتوهای محیطی از مشاهیر معاصر ایران در عرصه‌های فکری، ادبی و اجتماعی است که کاظمی با دوربین لایکا ام-۶ و یک لنز ۳۵ میلیمتری و فیلم سیاه و سفید به ثبت این چهره‌ها پرداخته است. عکسها هر کدام در یک صفحه جداگانه به چاپ رسیده و مقابل آن صفحه سفید قرار دارد که تنها در پایین صفحه نام شخص، حرفه‌اش، سال تولد و احیاناً وفاتش ذکر شده است.

همانطور که ذکر شد کاظمی با انگیزه شخصی، بدون حمایت مرکز و نهادی خاص دست به گردآوری این مجموعه زده است. اینکه خاستگاه و نیت مولف از این گردآوری چه بوده، شاید برای نگارنده در مقام عکاس که خود چنین تجربه‌ای داشته ملموس باشد، تاریخ‌نگاری تصویری چهره‌های ادب و فرهنگ سرزمینی که بحران‌هایی عظیم را از سر گذرانده و همچنان درگیر و دار زمانه‌ای بی‌رحم با بحران‌های اقتصادی، سیاسی که می‌رود تا فرهنگ و هنر و هویت جامعه ایرانی را مخدوش و یا حتی معدوم سازد، چنین رویکردی از هر عکاس مستند ایرانی که دغدغه پاسداشت ادب، فرهنگ و هنر را داشته باشد، جای بسی خرسندی و قابل ستایش است. از این منظر کتاب عکس با رویکرد تاریخ‌نگاری مصور خود کوششی است که تاثیرگذاریش بر آیندگان و ماندگاری‌اش در حکم یک سند تاریخی قابل دفاع است.

حال از منظری عکاسانه آنچه در این مجموعه به چشم می‌خورد، به لحاظ ترکیب بندی عکسها و زاویه نگاه عکاس نکاتی وجود دارد که قابل بحث است. همانطور که قبل تر اشاره شد، لنز مورد استفاده عکاس لنز ۳۵ میلی متری و به نوعی لنزی می‌باشد که این لنز خود نوع چیرگی بر سوژه عکس را به لحاظ دیداری ایجاد می‌کند. با اینکه عکسها تقریباً و نه همه آنها از ترکیب بندی‌هایی موفق برخوردارند اما در بسیاری از عکسها سوژه نشست و عکاس ایستاده بر بالای سرش چیرگی و تسلط عکاس بر سوژه و محیط سوژه را القا می‌کند. نمی‌توان چنین گفت که شاید مقصود عکاس چیرگی زمانه بد بر چهره‌های ادب و فرهنگ باشد هر چند این نیز در گذر زمان و سیر تاریخی عکسها و صاحبان این چهره‌ها قابل برداشت است و جای تامل و بحث را می‌طلبد. اما دیدگاهی که خود عکاس آن را ادای احترام به این اشخاص می‌داند نمی‌تواند چنین هدفی را پی گرفته باشد و به نوعی نقیصه محسوب می‌شود، مگر آنکه فرض محتمل دیگری در نظر گرفته شود. عکاس سرخورده از فغان و ترس و آشوب، در میانه خفقان دوران انقلاب و جنگ ایران، تصویری برآمده از ناخودآگاهش را بر روی نقره‌های فیلم ۱۳۵ میلیمتری ثبت کرده باشد، تصاویری از ضمیر عکاسی که پرسه زنان در پی فضایی برای تنفس است.

عکاس تلاش کرده تا از همه تمهیدات دوربین و حضور نور بهره ببرد تا به بیانی درست از هر فرد برسد. خطوط، منحنی‌ها، ترکیب بندی، دیافراگم‌های متنوع در نمایش عمق میدان برای تعریف ویژه‌ای از فضای حرفه‌ای هر فرد، درجات سایه و روشن، نورهای طبیعی که گاه چون تلالویی درخشان از پنجره به روی صورت شاعری تابیده و گاه به حالتی متعادل در سکون اتاق کار نقاشی آرمیده است.

در این مجموعه شصت عکس وجود دارد که سه عکس آن قاب‌هایی بریده از چهره‌ها است. یکی از علی اکبر صادقی نقاش که در جلوی بوم نقاشی سبک قهوه‌خانه‌اش از مردی غران، نیمه صورت خودش فریادزنان بریده شده و دیگری جواد مجابی شاعر و داستان‌نویس که میانه دردها و دیوارها و چهارچوب قاب‌ها، تصویر اندکی از صورتش که به روبرویش می‌نگرد با دستی که یک پیپ همراهی‌اش می‌کند تصویر شده است و آخری شیده تامی نقاش با تک چشمی از سر و صورتی پیچیده شده در مقنعه‌ای تیره، پنهان پشت بوم‌های نقاشی‌اش به دوربین می‌نگرد و در یک سوم پایین راست کادر عکس، نقاشی‌ای از او دیده می‌شود که انحنا و برآمدگی‌های بدنی زنانه را یادآوری می‌کند. آنچه از این منظر در رویکرد عکاس قابل تأمل است اشاره خود او در یادداشتش در ابتدای همین کتاب می‌باشد. دوره‌ای در ایران که ناگهان زنان به اجبار همگی باید سرهایشان پوشیده باشد. برای نمونه کاظمی می‌گوید نازی عطری نمی‌خواست حجابی بگیرد پس از ترند ماسک بهره برده بود، پروانه اعتمادی پوششی در عکس دارد به شیوه اسلامی اما با طراحی ذهنی و آزادی خودش، فریده لاشایی که موهایش را پشت کرکره‌های آویزان پنجره پنهان کرده، نگاهی صبورانه به دوربین دارد و نهایتاً عکاس، عکس نازی عطری را پشت جلد کتاب به چاپ می‌رساند تا همیشه قبل از باز کردن کتاب در دومین نگاه او را پشت ماسکی که صورتش را پوشانده اما اجازه داده تا موهایش را باد کنار برگ موها و حوض آب زلال قدیمی نوازش کند

دیده شود و روی جلد اما در اولین نگاه، سیمین دانشور بی هیچ حجابی بر سر، نشسته آرام با لبخند متینی دیده می‌شود. شاید تنگناهای دهه شصت ایران امروز اندکی باز شده باشد و عکاس گویی این اندکی گشایش فضایی برای تنفس را به مثابه تحفه سبزی روی جلد سایه‌ها و یادها به زنان سرزمین‌اش تقدیم کرده است.

اثری که نقد آن رفت کتاب سایه‌ها و یادها، چهره‌های ماندگار ایران که از زمان جمع‌آوری تا چاپ آن حدود سی سال وقفه دارد، تاریخی مصور است که به لحاظ اجتماعی از مردمان فرهنگ و هنر در عکاسی معاصر ایران جایگاه مناسبی دارد. به یقین، عکاسان معاصر دیگری نیز به جمع‌آوری چنین مجموعه‌هایی روی آورده‌اند که هر یک به نوبه خود گامی بلند در جهت استیلای هنر ایرانی برداشته‌اند. هنری که از دریچه دوربین به سوژه و هم به مخاطب سلام تازه‌ای می‌کند. شاید نتوان گفت این کتاب عکس چه تاثیری برای گرایش دیگران به عکاسی دارد اما به یقین می‌توان اذعان کرد که عکسهای مستند معاصر ایران از هر رویکردی که باشند شاهدان بی‌ادعای دورانی هستند که به زعم نگارنده، خاطره جمعی مردمان این سرزمین و تاریخش را بی‌خدشه پاسداری خواهند کرد و این خود اهمیت عکس و جایگاه عکاس را تضمین می‌کند.

بهار ۱۴۰۰

Kaveh Kazemi Portraits

